

Nepřechodné kovy 13. skupiny

Ga, In, Tl

Typické stříbroleské kovy, měkké, s vysokým leskem

Ga, In, Tl

Výskyt a použití

Ga (19 ppm)	In (1,2 ppm)	Tl (1,2 ppm)
▪ v bauxitu▪ ve sfaleritu▪ doprovází uhlík	Získává se elektrolýzou při výrobě jiných prvků (Pb a Zn)	Dělení od kovových prvků obsažených v kouřových plynech.
existenci předpověděl Mendělejev (eka-aluminium)	▪ Nízkotající slitiny▪ Tavné pojistky▪ Pájky vhodné pro spojování kovu s nekovem▪ Součást tranzistorů (InP)	je jedovaté ⇒ v technologii se nepoužívá TlBr a TlI – v IČ spektroskopii (propouštějí dlouhovlnné IČ)

Použití kovového gallia (a jeho slitin nebo binárních kovových sloučenin)

- používá se i při výrobě **lehkoavitelných slitin**.
- **v elektronice** (tranzistory a především světlo emitujících diody v polovodičových technologiích).
- **arsenid, fosfid a fosfoarsenid gallia - polovodiče**, využívají se kromě diod také v tranzistorech, laserech, počítačové a kopírovací technice.
- **GaAs** (isoelektronový s Ge) převádí elektrickou energii na koherentní světlo (již zmíněné laserové dioda, LED).
- Dále se užívá jako **dopant do jiných polovodičů**.
- Používá se také při výrobě **ferritů a granátoidu GGG** (Gadolinium Gallium Garnet) pro laserovou techniku.
- **Plní se jím speciální křemenné teploměry, použitelné v rozmezí -15 °C až 1000 °C.**
- výroba **speciálních zrcadel**

Fyzikální vlastnosti Ga, In, Tl

	³¹ Ga	⁴⁹ In	⁸¹ Tl
Počet izotopů	2	2	2
Elektronegativita	1,6	1,7	1,8
Teplota tání /°C	30	157	304
Teplota varu /°C	2403	2080	1467

Oxidační stavy Ga, In, Tl

Ga	I	(II)	III
In	I	(II)	III
Tl	I (red.)	(II)	III (ox.)

V kamencích v ox.
stupních I a III

Efekt inertního elektronového páru

Sloučeniny Ga, In, Tl

	Chalkogenidy Ga	Chalkogenidy In	Chalkogenidy Tl
S	Ga ₂ S, GaS, Ga ₂ S ₃	In ₂ S, InS, In ₂ S ₃ , In ₄ Se ₂ , aj.	Tl ₂ S, TlS, Tl ₂ S ₃ , Polysulfidy Tl (I)
Se	Ga ₂ Se, GaSe, Ga ₂ Se ₃		Tl ₂ Se, TlSe, Tl ₂ Se ₃
Te	GaTe, Ga ₂ Te ₃		poTl ₂ Te ₃

Pozn: většina chalkogenidů má využití v polovodičové technologii

Nepřechodné kovy
14. skupiny – $ns^2 np^2$

Ge, Sn, Pb

Ge (1,5 ppm)	Sn (1,2 ppm)	Pb (13 ppm)
Ve stopách získává se z popílku při zpracování Zn-rud ▪ Objeveno Winklerem v r. 1886 – muzeum ve Freibergu (Sasko)	Kassiterit (cínovec), SnO₂	Jako konečný produkt rozpadových řad Galenit PbS Anglesit PbSO₄ Cerrusit PbCO₃ Doprovázeno často Ag Jedovatý těžký kov
▪ Polokov, křehké, šedobílé krystaly s diamantovou strukturou ▪ Vykazuje podobný el. odpor jako Si - polovodič	▪ Pájky (různé) ▪ Bronzy (S Cu) ▪ Ložiskový kov (s Pb) ▪ Liteřina (s Pb) ▪ Slitiny	▪ Akumulátory ▪ Munice, broky ▪ Závaží, zátěže ▪ Stínění proti záření ▪ Slitiny ▪ Dříve PbEt₄ ▪ Pigmenty (olověná běloba, suřík (minium) Pb₃O₄

Cín

- stříbrobílý, lesklý kov, který se na vzduchu stává matným. Cín je polymorfní
- Vznikající oxidová vrstva je stálá a po dlouhou dobu si zachovává své vlastnosti.
- Obvyklá kompaktní β -modifikace (bílý cín) je stálá nad $13,2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Pod touto teplotou se β -modifikace přeměňuje na práškovitou α -modifikaci (šedý cín). Tento proces se urychluje při dalším snížení teploty nebo „napadení“ bílého cínu částicemi šedého cínu. Tento jev je znám jako „cínový mor“ a vede k úplnému rozpadu cínového předmětu.
- Cín je velmi měkký a plastický kov, odolný vůči působení většiny vnějších vlivů.
- Snadno se taví (b.t. $231,9\text{ }^{\circ}\text{C}$) a bývá součástí mnoha pájek. Aby se zlepšily jeho technologické vlastnosti (tedy i tvrdost), přidávají se do cínu olovo, bismut a antimon. Z těchto slitin jsou zhotoveny mnohé výrobky.

Olovo

- měkký, kujný a plastický kov šedé barvy a namodralým nádechem na čerstvém řezu. Na vzduchu rychle matní.
-
- Olovo je vůbec nejměkčím kovem mezi běžnými těžkými kovy. Značná měkkost (dá se do něj rýpat nehtem) vyžaduje při restaurování předmětů z olova opatrnost.
- Ve zředěných kyselinách se olovo prakticky nerozpouští. V některých případech se na povrchu olova účinkem kyselin objevuje nerozpustná vrstva, která chrání kov před dalším působením kyseliny.
- v kyselině sírové se tvoří nerozpustný síran, v kyselině chlorovodíkové těžko rozpustný chlorid.
- Dobře se olovo rozpouští v kyselině dusičné, která má oxidační vlastnosti.
- Relativně dobře se olovo rozpouští i v kyselině octové, ve které je přítomen kyslík, nebo v jejích parách.

Fyzikální vlastnosti Ge, Sn, Pb

	³² Ge	⁵⁰ Sn	⁸² Pb
Počet izotopů	5	10	4
Elektronegativita	1,8	1,8	1,9
Teplota tání /°C	945	232	327
Teplota varu /°C	2850	2623	1751
Hustota, g cm ⁻³	5,3	α5,7	11,35

Sloučeniny:

- Ge – hydridy (german), halogenidy, GeO, GeO₂, germaničitany
- Sn –stannan, halogenidy a oxidy (II) a (IV), cínatany a cíničitany
[Sn(OH)₆]²⁻ dehydratují na SnO₃²⁻, soli oxokyselin s kationtem Sn(II)
- Pb – plumban (nestálý), halogenidy Pb(II) jsou málo rozpustné, lépe v horké vodě, PbCl₄ je kovalentní sloučenina

PbO, PbO₂ (ox.), Pb₃O₄, olovičitany (ox.)

Nepřechodné kovy
15. skupiny - $ns^2 np^3$

As, Sb, Bi

As (1,5 ppm)	Sb (0,2 ppm)	Bi (0,008 ppm)
Realgar As_4S_4 Auripigment As_2S_3 Arsenolit As_2O_3 Arsenidy získává se rud pražením na vzduchu As_2O_3 sublimuje As je jedovatý As_4	Antimonit Sb_2S_3 aj.	Bismutový okr $\alpha-Bi_2O_3$ Bismutin Bi_2S_3 zřídka ryzí
▪ Slitiny, pájky ▪ V zemědělství (herbicidy)	▪ Pájky (různé) ▪ Slitiny ▪ akumulátory	▪ Farmaceutické chemikálie ▪ Metalurgické přísady ▪ Lehkotavitelné slitiny
▪ vyskytují se v několika alotropických modifikacích, ▪ tvoří snadno intermetalické sloučeniny		

Fyzikální vlastnosti As, Sb, Bi

	$_{33}\text{As}$	$_{51}\text{Sb}$	$_{83}\text{Bi}$
Počet izotopů	1	1	1
Elektronegativita	1,8	1,8	1,9
Teplota tání /°C	816	630	271
Teplota varu /°C	615 (subl.)	1587	1564

Oxidační stavy As, Sb, Bi

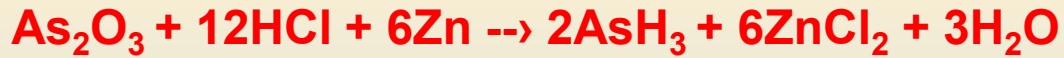
As	III	V (ox.)
Sb	III	V
Bi	III	V (ox.)

Arsen

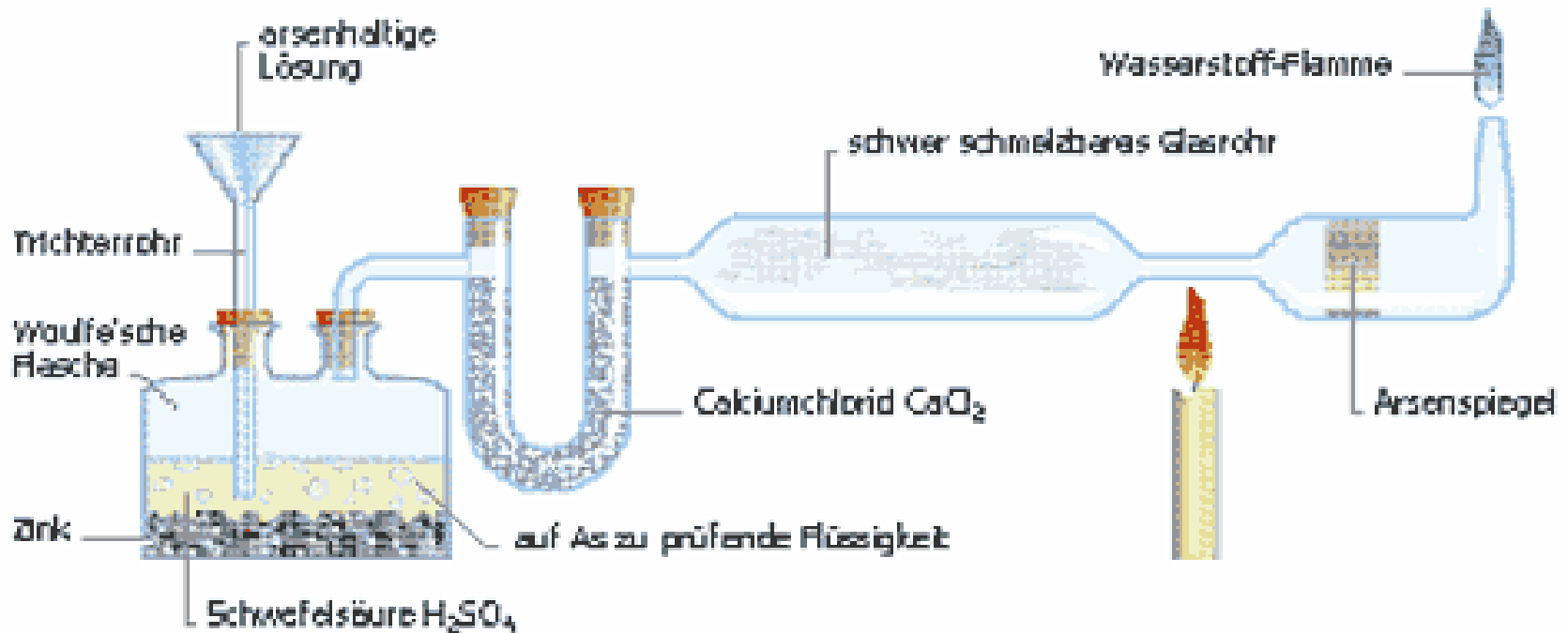
Důkaz arsenu – Marshova zkouška, tvorba pohyblivého arsenového zrcátka

- Na suchém vzduchu stálý, ve vlhku oxiduje.
- Při zahřívání sublimuje a oxiduje se na česnekově páchnoucí As_2O_3
- Při teplotách 250-300 °C fluoreskuje
- S kovy tvoří arsenidy
- s vodou neox. kyselinami a hydroxidy reaguje pomalu
- Pomocí zředěné HNO_3 se oxiduje na H_3AsO_3 , \Rightarrow arsenitany
- Horká a konc. HNO_3 oxiduje arsen na H_3AsO_4 , \Rightarrow arseničnany
 - (využití v analytické chemii)
- S fluorem shoří až na AsF_5 (fluorační činidlo)
- S ostatními halogeny tvoří halogenidy typu AsX_3

Marshova zkouška

podobně probíhá i s jinými sloučeninami As

Antimon

- **Stiban** (antimonové zrcátku nelze přehánět)m. Na suchém vzduchu stálý, ve vlhku oxiduje
- Méně reaktivní jako As, při zahřívání oxiduje na Sb_2O_3 a Sb_2O_5 (amfoterní)
- Se sírou tvoří sulfid, s kovy tvoří antimonidy
- S fluorem shoří až na SbF_5 (fluorační činidlo)
- S ostatními halogeny tvoří halogenidy typu SbX_3
- s vodou neox. kyselinami a hydroxidy nereaguje
- Horká a konc. HNO_3 oxiduje arsen na hydratovaného Sb_2O_5 + antimoničnany $[\text{Sb}(\text{OH})_6]^-$
- Lučavka královská jej oxiduje na SbCl_5
- S horkou H_2SO_4 tvoří soli antimonité

Bismut

- Bismutan (velmi nestálý)
- Při zahřívání oxiduje na Bi_2O_3 (zásaditý)
- Snadno tvoří soli bismutité
- Se sírou tvoří sulfid
- **Bismutičnany jsou velmi silná oxidační činidla (analytická chemie)**